

Guia etnobotànica per a principiants

Petra Benyei Peco

Airy Gras Mas

Laura Calvet Mir

Laura Aceituno Mata

Antonio Perdomo Molina

Daniel López García

Marina di Masso Tarditti

Sara Guadilla Sáez

Teresa Garnatje Roca

Montserrat Parada Soler

Javier Tardío Pato

Manuel Pardo de Santayana

Joan Vallès Xirau

Victoria Reyes García

2017

Des de temps llunyans, l'espècie humana s'ha servit de la naturalesa de la qual forma part. D'aquí neix una ciència encarregada d'estudiar el coneixement tradicional de les plantes, l'etnobotànica. Un botànic nord-americà va encunyar aquest terme a finals del segle XIX (Harshberger, 1896) i el seguiren botànics i antropòlegs com Schultes (1960), Lévi-Strauss (1962), Portères (1970), Barrau (1971) o el català Font Quer (1916, 1961). Actualment l'etnobotànica és una ciència consolidada (Pardo de Santayana et al. 2010; Vallès & Garnatje, 2015) i un recurs més de conservació de la biodiversitat (Pardo de Santayana, 2014). Molt més recent és la definició i consolidació de l'etnoagronomia (Perdomo, 2011) que, emparada com l'etnobotànica dins les etnocències, posa l'accent en la recuperació dels saber tradicional de les pràctiques de cultiu.

L'objectiu d'aquesta guia és motivar la població a conèixer i fer seu el mètode utilitzat (Pujadas, 2004; Vallès et al. 2007; Vallès et al. 2015) en etnobotànica, per tal de garantir entre tots la conservació del coneixement tradicional associat a les plantes.

El perfil de l'informant

El vincle de l'espècie humana amb la naturalesa i l'agricultura s'ha vist debilitat pel despoblament rural iniciat la segona meitat del segle XX, l'ús dels medicaments de síntesi, la intensificació agrícola, etc.,. Aquesta situació de pèrdua de la cultura tradicional s'està accelerant a passos gegants en les societats industrialitzades, de manera que és urgent salvaguardar el saber que encara hi existeix.

El perfil de l'informant en aquest tipus de treballs pot ser molt variat, però hem de tenir en compte que els grans coneedors dels usos de les plantes, les pràctiques agrícoles i, en general, l'activitat tradicional acostumen a ser persones grans i molt lligades al camp. Des de temps immemorials, els coneixements populars s'han anat transmetent verticalment (a través de generacions familiars). Avui aquest procés pateix un cert grau d'erosió, però es pot comptar també amb la transmissió horitzontal (entre membres d'una mateixa generació) o obliqua (de més grans a més joves sense vincle familiar), per a impulsar la conservació del saber ancestral sobre la biodiversitat.

L'entrevista etnobotànica

El mètode utilitzat, denominat entrevista semiestructurada, consisteix a mantenir converses sobre plantes amb els informants i, a la vegada, conuiu amb ells el temps suficient per a observar com les guarden, preparen, dosifiquen i utilitzen, com les anomenen i quina percepció tenen sobre la seva utilització i la seva gestió. En el transcurs de les entrevistes s'intenta no formular preguntes directes, així com tampoc demanar una simple confirmació de la informació, per tal d'evitar, així, que els informants se sentin coaccionats i per a preservar al màxim l'espontaneïtat de la conversa. No es tracta de qüestionaris tancats, però moltes vegades tenim l'objectiu de profunditzar més un tema concret, com ara plantes amb usos medicinals, alimentaris, altres usos, cultius locals, etc., per això també és important saber redirigir la conversa si es oportú.

En la mesura que es pugui i sempre amb el consentiment previ de les persones entrevistades, les converses poden ser gravades per així poder-les estudiar tranquil·lament a posteriori. Amb el mateix permís, es poden prendre notes, fer fotografies o filmar.

El consentiment informat

Fruit de la Convenció sobre la Diversitat Biològica celebrada el 1992 a Rio de Janeiro (Brasil), l'etnobotànica se suma als requeriments de conservació amb l'enfocament de conservació de la biodiversitat, ús durador o sostenible dels seus components i repartiment equitatiu dels beneficis derivats dels productes comercialitzats. Com a conseqüència del tercer punt, l'any 2010 s'aprova a Nagoya (Japó) un protocol per a garantir aquest repartiment equitatiu. Aquest acord entra en vigor el 2014 sota el nom de protocol de Nagoya (Nagoya, 2010).

Per aquest motiu, i per respecte a tots els col·laboradors dels nostres futurs treballs etnobotànics, és important, com s'ha mencionat anteriorment, obtenir el seu consentiment informat abans de la realització de qualsevol activitat.

La identificació del material

Durant les entrevistes és important cerciar-se de conèixer bé la planta de la qual se'ns està parlant; per això és important una bona recol·lecció i la identificació fidedigna de les espècies citades pels nostres informants. Els etnobotànics recullen una mostra de cada planta citada per tal de dipositar-la, com a plec o material d'altra mena, en un herbari públic i així garantir una bona determinació de la planta utilitzada; en aquest cas, si no es vol realitzar un herbari propi de plantes amb usos tradicionals, ens podem ajudar d'una càmera fotogràfica per tal de tenir almenys material gràfic sobre les espècies o cultius locals citats.

La gestió de la informació

És igual d'important recollir aquesta informació que compartir-la amb la ciutadania per a evitar així la seva pèrdua; es tracta d'una forma de retornar al poble el coneixement que se'ns ha regalat.

En tractar-se d'una ciència dinàmica, participar en plataformes de ciència ciutadana com Conecte, pot ser una bona forma de compartir els coneixements de cadascú i, a la vegada, aprendre dels d'altres.

Material útil en una entrevista etnobotànica:

- Gravadora (un telèfon mòbil pot servir)
- Bloc de notes
- Càmera fotogràfica
- Bosses per a recollir mostres
- Publicacions sobre flora local i/o cultius locals

Referències

- Barrau, J. 1971. L'Ethnobotanique au carrefour des sciences naturelles et des sciences humaines. *Bulletin de la Société Botanique de France*, 118, 237-248.
- Font Quer, P. 1916. La ciència d'en Sovatger. *Butlletí del Centre Excursionista de la comarca del Bages*, 66, 142-145.
- Font, Quer, P. 1961. Plantas medicinales. El Dioscórides renovado. Barcelona: Labor.
- Harshberger, J. W. 1896. Purposes of ethnobotany. *Botanical Gazette*, 21, 146-154.
- Lévi-Strauss, C. 1962. *La pensée sauvage*. París: Plon.
- Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization. 2010. <https://www.cbd.int/cop10/>
- Pardo de Santayana, M. 2014. Etnobotánica e inventario español de conocimientos tradicionales. *Conservación Vegetal*, 18, 1-4.
- Pardo de Santayana, M., Pieroni, A., & Puri, R. (Eds.) 2010. *Ethnobotany in the new Europe. People, health and wild plant resources*. Nova York-Oxford: Berghahn Books.
- Portères, R. 1970. *Cours d'ethno-botanique et ethno-zoologie (1969-1970)*. Vol. I. París: Muséum National d'Histoire Naturelle.
- Perdomo Molina, AC. 2011. Etnoagronomía, en la base de la Agroecología. *Revista AE*. 6: 56-58.
- Pujadas, J.J., Comas, D., Roca, J. 2004. *Etnografía*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- Sabaté F, Perdomo, AC, Afonso V. 2008. Las fuentes orales en los estudios de agroecología. El caso del agrosistema de Ycode (Tenerife). Centro de Conservación de la Biodiversidad Agrícola de Tenerife. Cabildo de Tenerife. 193 pp.
- Schultes, R. E. 1960. Tapping our heritage of ethnobotanical lore. *Economic Botany* 14:257-262.
- Vallès, J. & Garnatje, T. 2015. Reivindicació de l'etnobotànica, entre les ciències naturals i les socials. *Mètode*, 86, 22-27.
- Vallès, J., Agelet, A., Bonet, M.À., Carrió, E., Egea, T., Garnatje, T., Muntané, J., Parada, M., Puig, M., Raja, D., Rigat, M., Santamaria, M., Selga, A. 2007. La recerca etnobotànica a Catalunya: objectius, mètodes, zones estudiades i alguns resultats i comentaris generals. *RIDEC (Recerca i Difusió de l'Etnologia catalana)*, <http://cultura.gencat.net/cpcptc/ridec>
- Vallès, J., D'Ambrosio, U., Gras, A., Parada, M., Serrasolses, G., Garnatje, T. 2015. Una denominació recent per a una ciència antiga. Algunes consideracions sobre l'etnobotànica i la seva situació a Catalunya. *Revista de Girona*, 290: 80-83.